

Tussen orde en controle (1)

De Avondmaalsdienst is voorbij. De predikant spreekt zijn gebed uit. Daarbij dankt hij dat ‘alles in goede orde mocht gebeuren’. Maar wat bedoelt hij precies met ‘goede orde’?

Een jeugdvereniging komt bij de kerkenraad en vraagt: ‘Mag de jeugdvereniging eens een paar liederen zingen in de kerkdienst?’. De kerkenraad antwoordt dat het niet mag. Het zou misschien bezwaren oproepen. Mensen zouden zich eraan kunnen storen en dat zou de rust wegnemen. ‘God is een God van orde’, zegt een oudere broeder tegen de jongeren. ‘Laten we dat niet vergeten’. Wat wil hij zeggen? Past zijn opmerking wel bij het verzoek van de jongeren?

Deze artikelen gaan over ‘orde’ in de eredienst. Ook wil ik een paar dingen zeggen over ‘controle’. Ik geloof dat orde goed is en belangrijk. Tegelijk ben ik van mening dat we niet moeten proberen de eredienst te controleren of te beheersen. Kortom, hoe kunnen we orde vinden en vormgeven en tegelijk controle vermijden?

Orde is een goede zaak

Met orde is niets mis, integendeel. Dit bewijst zich al als ik de vorige zin nog eens opschrijf, maar nu zonder de ordening door spaties, leestekens, hoofd- en kleine letters: *metordeisnietsmisintegendeel*. De zin is nu nog niet helemaal zonder orde, want de letters staan nog wel in de juiste volg-orde. Niettemin zou het al behoorlijk vermoeiend zijn om een heel boek te lezen dat op deze manier is geschreven. Laat staan wanneer ook de letters door elkaar geschud zouden worden.

Orde vergemakkelijkt het lezen, maar ook het leven. Ons lichaam en onze geest hebben ritme en orde nodig. Het is bekend dat de wil van mensen gebroken kan worden door hun dag- en nachtritme langdurig te verstoren. Sommige sectes hersenspoelen hun leden door hen nachten op te laten blijven en hen te onderwerpen aan onophoudelijke prikkels van geluid en beelden. Een ‘gewoon’ en ordelijk leven helpt ons om niet overal over te hoeven nadenken. Voortdurende chaos is uiterst vermoeiend, stressverhogend en uiteindelijk is het erg ongezond. Ordelijke mensen leven meestal langer.

Orde werkt ook beschermend. Een voor de hand liggend voorbeeld is natuurlijk het verkeer. Zonder orde en regels werd dat een bloedbad. Maar ook het financiële verkeer is gebaat bij orde en overzicht. Wim Duisenberg, scheidend president van de Europese Bank, zei dat hij zijn hele carrière heeft gewerkt aan voorspelbaarheid. Als het onduidelijk is hoe de koersen en renteverhoudingen morgen zullen zijn, lekt het vertrouwen weg dat zo nodig is in onze economie. Mensen gaan dan op korte termijn denken en kiezen vaker voor hun eigen belang.

Orde in de kerkdienst

In de kerkdienst werkt orde ook beschermend. Een verdovende, louter op emoties gebaseerde chaos, kan dezelfde uitwerking hebben op veel mensen als het ‘prikkelbombardement’ van sectes. Zij geven zich willoos en gedachteloos over aan de golf van gevoel of zij schakelen zichzelf uit en blijven voortaan weg.

Paulus roept in zijn eerste brief aan de Korintiërs (1 Kor. 14) hen op tot ordelijke samenkomsten. Hij beschrijft hoe in die gemeente de een na de ander naar voren kwam met een profetie of een andere boodschap. Dan had die weer wat en dan weer de volgende. Waarschijnlijk zullen dat telkens weer dezelfde personen zijn geweest. Immers, waar orde en afspraken ontbreken zullen de sterksten, met de grootste mond, de anderen wegdrukken en tot zwijgen brengen.

Ook op een bijbelkring kan het goed zijn om afspraken te hebben over het luisteren naar elkaar en het om de beurt spreken. Sommige mensen hebben gewoon meer tijd nodig om te reageren en als hun die tijd niet gegund wordt, zullen ze voortdurend door anderen worden overstemd. Zo roept Paulus de gemeente van Korinte op om goede afspraken te maken: één voor één naar voren komen, op je beurt wachten, niet eindeloos aan het woord blijven, alleen profetie met uitleg toestaan enzovoort (1 Kor. 14:26-32).

Deze afspraken hebben een positieve invloed op het verloop van de eredienst:

- *Gods Woord komt meer tot zijn recht.* Immers, waarom zou God alleen aan de luidruchtige gemeenteleden openbaringen geven?;
- *de zwakken worden beschermd.* Ook degenen die stiller en bescheidener zijn, krijgen op deze manier een kans;
- *de geestelijke 'kwaliteit' van de bijdragen wordt groter.* Zulke afspraken verhinderen dat mensen naar voren rennen, zodra ze wat 'voelen'. Ze krijgen even bedenktijd, als het ware. Niet elke oprisping heeft een plaats in de eredienst (of waar dan ook). Wij hebben God niet alleen lief met onze emoties, maar ook met ons verstand;
- *de eredienst wordt meer een gezamenlijk* gebeuren. De praktijk in Korinte, met allerlei oprispingen, was in wezen egoïstisch. Mensen drongen zichzelf naar voren en alle anderen moesten op dat moment maar even inschikken. Alleen jouw woord of jouw ervaring telt dan. Op deze manier maak je van de eredienst een individueel gebeuren: je sluit je ogen en zweven maar. Zulke mensen kunnen roerend spreken van hun liefde voor de *mensheid*, maar zij houden blijkbaar niet genoeg van *mensen* om anderen ruimte te geven.

God is geen God van wanorde, maar van vrede (1 Kor. 14:33). Die vrede ligt in Christus. Hij is onze vrede, want Hij heeft verschillende soorten mensen aan elkaar gesmeed. Met die vrede is egoïsme in tegenspraak. Die vrede schept een orde van liefde, stichting en het inschikken voor elkaar.

Er is orde en orde...

Tot zover hebben veel lezers misschien instemmend geknikt. Inderdaad, er moet orde zijn in de dienst. En dat betekent dus... Ja, wat betekent dat nu eigenlijk in de praktijk? We hebben gezien wat het voor de Korintiërs betekende, maar wat heeft het ons nu te zeggen dat God wil dat de dingen 'betamelijk en in goede orde geschieden' (1 Kor. 14:40)? De eredienst in Korinte was, ook met deze afspraken, nog levendig genoeg! Het was zeker Paulus' bedoeling niet om alle spontaniteit te doden of alles kapot te organiseren. Zou Paulus onze erediensten misschien niet juist *te* ordelijk vinden? Zou hij tegenover ons misschien juist iets anders benadrukken? Denk erom: God is een God van vrede, maar Hij is ook de heilige God, die Zijn komst niet laat organiseren. De Geest gaat waarheen Hij wil en niet alleen tussen 9.30u en 11.00u op zondagmorgen, op de door ons verwachte wijze...

God is een God van orde, maar schept Hij soms niet ook verwarring? Doet Hij dat niet juist, wanneer mensen denken alles onder controle te hebben (Gen. 11:7)? Blaast Hij niet ook in onze plannen en organisatie? Kwam Hij op de Pinksterdag niet met veel geruis en tekenen van wind en vuur?

Orde heeft zijn grens. Soms lijken mensen orde te verwarren met controle, beheersing en absolute voorspelbaarheid. Zodra het vaste ritme ook maar enigszins wordt onderbroken door spontaniteit en onvoorspelbaarheid, waarschuwen ze: de dingen moeten ordelijk geschieden! Meestal bedoelen ze dan: 'Ik moet precies weten wat er over vijf minuten gaat gebeuren en het mag niet later afgelopen zijn dan anders. Ook wil ik geen emotionele toestanden, want ik zou niet weten wat ik daarmee aan moet'.

Orde is echter niet hetzelfde als saaiheid en voorspelbaarheid. Laten we opnieuw het voorbeeld nemen van taal. We hebben gezien dat orde belangrijk is om te kunnen lezen. De taal is aan regels onderworpen. Maar dat betekent niet dat spontaniteit of afwisseling voortaan onmogelijk zijn! Het is niet zo dat elke zin op precies dezelfde manier moet worden geschreven. Integendeel, als je interessant wilt schrijven, *moet* je de bouw en lengte van je zinnen variëren.

Hetzelfde zien we met muziek. Een verzameling klanken wordt pas muziek als er orde in zit: ritme, maat en afwisselende toonhoogten. Alle muziek is in feite een oneindige, ordelijke variatie op 7 noten (meestal althans). Maar daarom is alle muziek nog niet hetzelfde. Wie naar Arabische muziek luistert, zal misschien eerst moeite hebben om daarin orde te ontdekken. Maar die orde is er wel degelijk. Elke soort muziek heeft zijn eigen orde, een onderliggend patroon dat de noten betekenis geeft.

De Spreukendichter wist er al van dat schijnbaar onordelijke toestanden toch een heel eigen orde kunnen hebben. Hij keek naar de enorme sprinkhanenzwermen die de hemel van Israël verduisterden en merkte op dat zij, ook zonder een duidelijke leider of zichtbare afspraken, toch organisatie hadden. “De sprinkhanen hebben geen koning, maar toch trekken zij gezamenlijk in goede orde op” (Spr. 30:27).

Zo is het ook met erediensten. Wie als gereformeerde christen een Afrikaanse dienst bezoekt, komt terecht in een onbekende wereld. Geen dienst duurt even lang als de vorige. Mensen barsten spontaan uit in de een of andere bijdrage. Kinderen lopen door het gangpad en achterin geeft een moeder een baby de borst. Maar daarmee is het nog geen chaos. Als je er wat langer rondkijkt, ontdek je dat er afspraken zijn. Bepaalde elementen keren regelmatig terug. De volgorde van de diensten is ruwweg hetzelfde. Toch is er veel ruimte voor spontaniteit: iemand komt naar voren om te getuigen van Gods goedheid. Er treedt een koortje op. De collecte wordt een compleet festijn, waarbij mensen dansend naar voren komen om hun geld op een schaal te leggen. Er is variatie in liederen. Enzovoort.

We moeten dus niet te snel denken dat ‘orde’ altijd *onze* orde is. In een volgend artikel wil ik daar graag iets meer over zeggen.

Tussen orde en controle (2)

In het vorige artikel stelden we vast dat orde belangrijk is voor een kerkdienst. Maar tegelijk zagen we dat 'orde' niet altijd hetzelfde is. Wie bijvoorbeeld een Afrikaanse kerkdienst bezoekt, vindt daar een andere soort orde dan wij gewend zijn.

Orde en onze cultuur

Juist het bezoek aan zo'n Afrikaanse dienst kan je ogen openen voor het typisch-Nederlandse van onze ordelijke diensten. Ik weet ook wel dat de Reformatie in het algemeen gepleit heeft voor sobere kerkdiensten, zonder al teveel poespas. Maar in ons land hebben daarin vast en zeker ook culturele aspecten een rol gespeeld. Wie een luchtfoto van Nederland bekijkt, ziet een oneindig schaakbord van rechthoekige weilanden en kaarsrechte sloten. Huizen staan in rijtjes, keurig naast elkaar. De kleuren van de kozijnen zijn voorgeschreven. Op straat zijn vakken geschilderd waar de auto's mogen staan. Overal staan bordjes met richtingen, geboden en verboden. Zelfs middenin het bos komen we nog een bordje tegen: 'Toegang alleen tussen zonsopgang en zonsondergang en alleen op wegen en paden'. Gelukkig zijn deze wegen en paden ook middenin het bos duidelijk aangegeven, met gekleurde paaltjes.

Nederland is een overgeorganiseerd land. Wij hebben een oneindig aantal regels en voorschriften. Op buitenlanders maken wij de indruk van een aangeharkte en tot in de puntjes geregelde bureaucratie.

Zoals de landsaard van Afrikanen ongetwijfeld invloed heeft op hun kerkdiensten, zo zal het ordelijke en geregelde karakter van Nederlanders onze kerkdiensten hebben beïnvloed. Onze kerkdiensten hebben vaste begintijden, die op keurige bordjes buiten staan aangegeven. De mensen zitten in rijen achter elkaar. Tijdens de dienst wordt niet gelopen, ook niet door kinderen. Emoties, zoals verdriet en blijdschap, worden nauwelijks getoond. De dienst zelf ontwikkelt zich in een vast patroon, waarvan niet wordt afgeweken. De lengte van de preek is weliswaar niet voorgeschreven, maar er is wel een stilzwijgende verwachting waaraan predikanten zich moeilijk kunnen of willen onttrekken. Zo duurt elke dienst toch ongeveer even lang. In het algemeen is er geen inbreng van anderen dan de predikant en de organist. Dat helpt natuurlijk erg om de lengte van de dienst voorspelbaar te houden: met allerlei spontane of voorbereide bijdragen wordt dat moeilijker. Want als één ding vaststaat, is het dit wel: Nederlanders gaan op hun horloge kijken als het iets langer duurt dan gebruikelijk!

Nederlanders houden van overzicht en orde. Wij leven op de klok en volgens convenanten, reglementen en contracten. Wij worden nerveus van emotionele uitbarstingen. Het contact met andere culturen kan ons hiervan bewust maken. Dan zou het wel eens kunnen dat wij anders gaan denken over alles wat wij zo vanzelfsprekend vonden. Wij moeten daarom een beetje voorzichtig zijn om de orde en het vaste stramien van onze kerkdiensten gelijk te stellen met de manier waarop Paulus over orde spreekt. Het zou heel goed kunnen dat de oosterling Paulus, 'die meer dan u allen in tongen spreekt' (1 Kor. 14:18), die als het zo uitkwam de samenkomst rustig een paar uur liet uitlopen (Hand. 20:7) en zich liet omarmen en kussen door de huilende ouderlingen van Efeze (Hand. 20:37), zijn ogen zou uitkijken in onze diensten!

Controle

De preek is begonnen. Ineens barst op de achterste rij een vrouw in snikken uit. Zij staat op, wringt zich tussen de mensen door die haar verbaasd aankijken. Zij strompelt naar voren en valt op haar knieën, helemaal vooraan in de kerk. De dominee zwijgt ongemakkelijk en kijkt haar aan. 'Ik wil die vergeving ontvangen waarover u spreekt!', zegt ze. 'Vertel me hoe dat kan!'...

Dit waargebeurde verhaal las ik niet lang geleden. Hoe zou u reageren als dit zou gebeuren? Hoe zou de predikant reageren?

In dit geval keek de predikant eerst hulpeloos op zijn papier en probeerde verder te preken. Maar de vrouw snikte door en op zijn papier stond daarover niets. Toen hield hij op en keek wanhopig naar de achterste rij. Daar stond de koster fluks op. Hij kwam naar voren, nam de vrouw bij de arm en leidde haar met zachte drang naar achteren. De predikant haalde diep adem en ging verder. De gemeente was nog even onrustig, maar keek al snel weer voor zich en luisterde verder. De rust keerde terug. Tijdens de koffie zou men het nabespreken.

Boven dit verhaal dat ik las, stond de vraag: ‘*Wat als er nu eens echt iets gebeurt in de eredienst?*’. Wat doen we als iemand werkelijk tot inzicht van zonde en hulpeloosheid komt en het niet meer kan houden? Wat doen we als iemand zo onder de indruk komt van Gods goedheid en genade, dat hij vraagt: ‘Zullen we nog wat langer doorzingen?’.

We geloven dat de eredienst de plaats is waar wij God ontmoeten. Wat betekent dat, God ontmoeten? Wat houdt dat in voor onze eredienst? Ik denk dat het in de allereerste plaats moet betekenen dat wij *verwachten* en *bidden* dat God ingrijpt tijdens de dienst. Ooit kwam een jonge predikant naar de Engelse prediker Spurgeon toe en vroeg hem: ‘Hoe komt het dat er bij u voortdurend mensen tot geloof komen en bij mij nooit?’. Spurgeon keek hem aan en vroeg: ‘Verwacht je dat er in elke eredienst mensen tot geloof zullen komen onder het Woord dat je verkondigt?’. ‘*Elke keer? Natuurlijk niet*’, zei de jonge predikant. ‘Dan heb je daar je antwoord’, zei Spurgeon.

De Nederlandse hang naar orde leidt gemakkelijk tot beheersing en controle. Dit kan in de eredienst op twee manieren uitwerken. In de eerste plaats kunnen we proberen Gods aanwezigheid te sturen en te manipuleren door ons gezamenlijk op te werken tot een emotioneel hoogtepunt. Er zijn kerkdiensten waar het zo toegaat. Gods aanwezigheid lijkt daar een soort energiebron, een stopcontact, waar men de stekker van aanbidding insteekt. Zo hebben we de illusie van beheersing en controle: wij beschikken over Gods aanwezigheid en kracht, wanneer het ons schikt.

Echter, dit soort diensten zijn niet het grootste gevaar dat onze kerken bedreigen. We kunnen gemakkelijk kritiek hebben op zulke samenkomsten, maar wij zullen meer moeten oppassen voor een *andere* manier van beheersing en controle. *Wij* lopen meer gevaar dat wij de eredienst terugbrengen tot een rigide schema van af te werken onderdelen. De eredienst verwordt dan al snel tot een serie huishoudelijke mededelingen met wat liederen, als omlijsting van een preek.

Waarom zijn wij vaak zo bang voor emotionaliteit en spontaniteit in de eredienst? Is die angst niet gebaseerd op onbekeerde culturele patronen? Zijn wij hier niet meer Nederlander dan christen? Zijn wij ook in onze erediensten inderdaad volkomen afhankelijk van Gods genade of toch meer van onze ordelijke organisatie? Worden wij niet teveel gestuurd door controle: de verborgen angst dat er *echt* iets gebeurt?

Net zoals muziek geheel verschillend kan zijn, maar toch gehoorzaamt aan een dieperliggende orde, zo zijn er kerkdiensten in allerlei variaties. Maar om werkelijk eredienst te zijn, moeten zij iets weerspiegelen van het wezen van Degene die wij eren. Hoe zouden wij Hem beter kunnen eren dan door Hem niet alleen met de lippen te prijzen, maar ook in onze vormgeving en organisatie te proberen te laten zien wie Hij is? Hoe kan een kind zijn ouders meer eren: door hen met de mond te prijzen of door hen met daden te imiteren?

God is de Heilige en hoog Verhevene. Hij is niet op afroep beschikbaar of te manipuleren. Maar Hij is ook Degene die neerdaalt bij de nederige van hart. Hij zond Zijn Zoon midden tussen ons. Onze erediensten zullen beide aspecten van Gods wezen recht moeten doen: Zijn

heiligheid, maar ook Zijn intieme nabijheid. De eerste soort diensten hierboven benadrukken teveel Gods nabijheid en intimiteit. Dat resulteert in diensten die een buitenstaander het gevoel geven dat men hier ‘God in de zak heeft’. Maar de tweede soort diensten legt te eenzijdig nadruk op Gods heiligheid en afstandelijkheid. Men beschouwt en bespreekt, maar nadert niet. Men heeft de onrustig makende, troostende, vreugde scheppende en ontdekkende aanwezigheid van Gods Geest geleid in de nauwe bedding van een in beton gegoten liturgie. Wij hebben echter beide accenten nodig in onze erediensten.

Tussen orde en controle

Op basis van het voorgaande pleit ik voor een eenvoudige liturgie, die voldoet aan de volgende kenmerken:

- *geen ‘opkloppen van emoties’*. Dit suggereert al snel dat wij met bepaalde trucs kunnen beschikken over Gods aanwezigheid;
- *geen rigide schema, waarin nooit variatie mag zijn*. Dit suggereert dat wij de Geest kunnen voorschrijven hoe, op welke tijden en met welke middelen Hij mag werken;
- *verwachting van Gods aanwezigheid*. In een eredienst zou veel ruimte moeten zijn voor gebeden en zang. ‘Nadert tot God en Hij zal tot u naderen’, zegt Jakobus (4:8). De Heere troont op de lofzangen van Israël. Wij moeten *verwachten* dat Hij er zal zijn en ingrijpen in de levens van mensen;
- *bijdragen van gemeenteleden*. Uit de Korintebrief blijkt dat Paulus zeker niet wil verhinderen dat meer mensen hun bijdrage leveren aan de eredienst (zie het vorige artikel). Wel wil hij dat dit ordelijk gebeurt. Het is dus zaak dit goed voor te bereiden en goede afspraken te hebben. Maar dan is er ook ruimte voor liederen, presentatie van een diaconaal project, een getuigenis en dergelijke;
- *rekening houden met de aanwezigheid van ‘toehoorders’ en ‘ongelovigen’*. Paulus schrijft in 1 Korinte 14 de gemeente voor dat haar erediensten laagdrempelig moeten zijn. Dat dit niet hetzelfde is als kinderachtig of triviaal, toont vers 25: het doel van de eredienst is dat ook de ongelovige God zal verheerlijken;
- *goede kwaliteit*. De onderdelen van de liturgie, maar vooral de muziek, moeten het beste zijn wat de gemeente kan bieden. In het Oude Testament werden voor de offers de beste dieren van de kudde gevraagd. Onze lofoffers mogen daarvoor niet onderdoen. Daarbij komt dat een goede kwaliteit van de liturgie buitenstaanders kan betrekken bij wat wij doen. Een armzalige kwaliteit sluit hen juist buiten.

Bewust schrijf ik nu niets over de preek. Dat zou om een nieuw artikel vragen. Wij beschouwen de woordverkondiging als de kern van de eredienst en terecht. Toch moeten we niet van de weeromstuit gaan denken dat de liturgie daarom niet meer is dan een omlijsting van de preek. In dit artikel heb ik dat hopelijk voldoende kunnen beargumenteren.

Stefan Paas